

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-04

УДК 811.111.42

ПРОБЛЕМА СМИСЛОТВОРЕННЯ В КОМУНІКАЦІЇ

Мартинюк А. П.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи

Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUJgcAAAAJ>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

(Харків)

У статті на основі аналізу пояснювальних можливостей структуралістської та когнітивної моделей мови, а також кодової, когнітивної, інференційної та інтеракційної моделей комунікації, окреслюються альтернативні шляхи пояснення природи смислотворення у відповідності з положеннями дієвої і ситуативної моделей когніції. Обґрунтовується розуміння комунікації як інтерсуб'єктивної взаємодії у соціально-культурно сконструйованому контексті інтерсуб'єктивного акту комунікації, де комунікативна (вербально-невербальна) дія одного суб'єкта, потрапляючи у фокус уваги іншого суб'єкта, стає тригером паралельних ментальних (перцептивно-акціональних: афективних, когнітивних, волевиявних) процесів, які активують різноманітні ментальні структури: пропозиції, образи (як спогади, так і фантазії; як візуальні, так і акціональні (патерни поведінки)); відбитки фраз, жестів, кольорів, звуків, фрагментів мелодій, смаків, запахів, дотикових відчуттів; внутрішні відчуття/передчуття; мимолітні бажання, зміни настрою. Активовані ментальні структури утворюють поточну семантичну конфігурацію, самоорганізуючись навколо домінантного мотиву суб'єкта, який визначає і інтенцію комунікативної дії, і інференції, здійснювані в ході інтерпретації комунікативної дії. Робиться припущення, що феномен смислотворення у вербально-невербальній комунікації коріниться не у конвенційній природі одиниці мови (до якої так чи інакше повертаються автори усіх аналізованих моделей мови і комунікації), а в інтерсуб'єктивній природі свідомості людини як соціальної істоти, її генетично заданій здатності до спів-розуміння, спів-відчуття, спів-переживання, спів-діяльності, яка набуває розвитку у соціально і культурно сконструйованому контексті повсякденної взаємодії з іншими людьми.

Ключові слова: вербально-невербальна комунікативна дія, домінантний мотив, інтерсуб'єктивність, модель когніції, модель комунікації, поточна семантична конфігурація, смислотворення.

Мартинюк А. П. Проблема понимания в коммуникации. В статье на основе анализа объяснительных возможностей структуралистской и когнитивной моделей языка, а также кодовой, когнитивной, инференционной и интеракционной моделей коммуникации, очерчиваются альтернативные пути осмысления природы понимания в соответствии с положениями действенной и ситуативной моделей когнициии. Обосновывается определение коммуникации как интерсубъективного взаимодействия в социально-культурно сконструированном интерсубъективном акте коммуникации, где коммуникативное (вербально-невербальное) действие одного субъекта, попадая в фокус внимания другого субъекта, становится триггером паралельных ментальных (перцептивно-акциональных: аффективных, когнитивных, волеизъявительных) процессов, активирующих различные ментальные

структуры: пропозиции, образы (как воспоминания, так и фантазии; как визуальные, так и акциональные (паттерны поведения)); отображения фраз, жестов, цветов, звуков, фрагментов мелодий, вкусов, запахов, тактильных ощущений; внутренние ощущения/предчувствия; фрагментарные желания, смены настроения. Активированные ментальные структуры создают поточную семантическую конфигурацию, самоорганизуясь вокруг доминантного мотива субъекта, определяющего и интенцию коммуникативного действия, и инференции, осуществляемые в ходе интерпретации коммуникативного действия. Делается допущение, что понимание в вербально-невербальной коммуникации зиждется не на конвенциональной природе единицы языка (к которой так или иначе возвращаются авторы всех проанализированных моделей языка и коммуникации), а на intersубъективной природе сознания человека как социального существа, генетически заданной способности к со-пониманию, со-чувствованию, со-переживанию, со-действию, получающей развитие в социально и культурно сконструированном контексте каждодневного взаимодействия с другими людьми.

Ключевые слова: вербально-невербальное коммуникативное действие, доминантный мотив, intersубъективность, модель когниции, модель коммуникации, понимание, текущая семантическая конфигурация.

Martynyuk A.P. The problem of sense making in communication. The article analyzes explanatory potential of the structural/formal and cognitive models of language as well as coding-encoding, cognitive, inferential, and interactional models of communication to outline alternative explanations of sense making shaped by the models of enacted and situated cognition. It puts forward a conception of communication as an intersubjective interaction in a socially-culturally constructed intersubjective act, initiated by a subject's focusing attention on a communicative (verbal-coverbal) action of the other subject, which triggers parallel mental processes (involving active perception, affect, cognition, volition, and action) that pass into each other and combine the conscious with the subconscious. Mental structures activated in the act (propositions, images (images-memories as well as images-fantasies; visual and motoric images (patterns of behavior); memories of phrases, gestures, colors, sounds, fragments of melodies, tastes, smells, tactile sensations; inner sensations/anticipations, fragmentary wishes, and moods) self-organize around the subject's dominant motive to form the current semantic configuration. This dominant motive determines both the intention of the communicative action and the inferences made in the process of interpretation of the communicative action. The article claims that sense making in verbal-coverbal communication does not rest on the conventional nature of a linguistic unit (which all the analyzed models of language and communication eventually appeal to). It rests on the intersubjective nature of human consciousness, a hard-wired capacity of a human social being to share experiential content (thoughts, sensations, emotions, actions), which is being developed in a socially and culturally constructed context of everyday engagements with other social beings.

Keywords: communicative action, current semantic configuration, dominant motive, intersubjectivity, model of cognition, model of communication, sense making.

1. ВСТУП

Природа смислотворення (sense making), а простіше, питання, яким чином людина 'дає собі раду': усвідомлює саму себе і світ навколо себе, є **актуальною** міждисциплінарною проблемою сучасної когнітивної науки. Лінгвістика робить внесок у вирішення цієї проблеми, намагаючись дати відповідь на запитання, у якому відношенні перебувають мова і наш мозок / тіло, метальна система (розум) і світ навколо нас, і, головне, як людина досягає розуміння іншої людини і впливає на іншу людину у комунікації.

Метою цієї статті є окреслити перспективи лінгвістики у цій царині з опорою на доробок сучасної когнітивної науки. Оскільки вирішення проблеми смислотворення залежить від моделі мови, яку ми приймаємо за основу, і відповідної моделі комунікації, **завдання** статті включають аналіз: 1) двох базових моделей мови – структуралістської, започаткованої Ф. де Соссюром, і когнітивної (функціоналістської), запровадженої когортою когнітивних лінгвістів, найбільш впливовими серед яких вважають Дж. Лакоффа, Р. Ленекера і Л. Талмі; 2) пояснювальних можливостей кодової, когнітивної, інференційної та інтеракційної моделей комунікації; 3) альтернативних шляхів осмислення природи смислотворення у відповідності з положеннями сучасної когнітивної науки, а саме, – моделей дієвої когніції (*enacted cognition*) і ситуативної когніції (*situated cognition*).

Об'єктом дослідження є природа смислотворення, а **предметом** – різні її тлумачення, запроваджувані різними методологічними платформами наукової думки.

Емпіричним матеріалом дослідження є близько 1000 прикладів живої комунікації, змодельованої в американських телесеріалах [21, 27, 62].

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Структуралістська модель мови

У центрі моделі мови Ф. де Соссюра – **мовний знак**, який мислиться як *асоціативний зв'язок* означуваного (поняття) і означального (акустичного образу) [8, с. 99]. Обидва компоненти знаку є *психічними сутностями*, локалізованими у мозку: «знак пов'язує не річ і її назву, а поняття і акустичний образ» [там само], тобто не слово 'дерево' і дерево як об'єкт матеріальної дійсності, на який вказує це слово, а «психічний відбиток звучання» [там само] слова 'дерево' і поняття про дерево як об'єкт матеріальної дійсності.

Як акустичні образи, так і поняття є "суто диференційними, тобто вони визначаються не позитивно – своїм змістом, а негативно – своїми відношеннями з іншими членами системи" [там само, с. 149] і відтак знаки володіють *значимістю*, а не значенням [там само, с. 147].

«Механізм мови» [там само, с. 160] закорінений на двох принципах існування мовних знаків. Перший принцип полягає у *довільності* (невмотивованості) асоціативного зв'язку між означальним і означуваним: неможливо пояснити, чому дерево називається деревом, оскільки між відповідним словом (психічним відбитком його звучання) і поняттям немає ніякого

природного зв'язку. Натомість стверджується, що зв'язок між означальним і означуваним є *конвенційним* (загрунтованим на звичаї або колективній згоді, договорі між членами мовного колективу) [там само, с. 100–102].

Другим принципом є *лінійний характер означального*: «означальне, що за своєю природою є сприйманим на слух, розгортається лише у часі і характеризується запозиченими у нього властивостями: а) воно є протяглим і ця протяглість має один вимір – це лінія» [там само, с. 103].

Ці два принципи реалізуються в парадигматичних (асоціативних) і синтагматичних (лінійних) відношеннях між знаками мови, які, у свою чергу, лягають в основу протиставлення мови як системи (*langue*) і мовлення як акту використання мови (*parole*).

За Ф. де Соссюром мова є «соціальним продуктом, сукупністю необхідних умовностей, прийнятих колективом для забезпечення реалізації, функціонування здатності до мовленнєвої діяльності, яка існує у кожного носія мови» [там само, с. 47–48]. Вчений неодноразово підкреслює: «Мова не діяльність (*fonction*) мовця. Мова – це готовий продукт, що пасивно реєструється мовцем» [там само, с. 52], який «сам по собі не може ні створити, ні змінити її» [там само, с. 207]. Мовлення ж мислиться як «індивідуальний акту волі і розуму» [там само, с. 52], в якому слід розмежовувати: «1) комбінації, в яких мовець використовує код (*code*) мови з метою вираження своєї думки; 2) психофізичний механізм, що дозволяє йому об'єктивувати ці комбінації» [там само].

Якщо прийняти модель мови Ф. де Соссюра, лінгвістика неспроможна нічого нам сказати про природу смислотворення.

1. Мова мислиться як штучно створена система знаків (абстрактних відношень (реляцій) між означуваним і означальним), яка локалізується у мозку суб'єкта, проте ніяк не пов'язана ні з його тілом, ні з оточуючим його світом (ні з фізичним, ні з соціально-культурним).

2. Суб'єкту відведена пасивна роль: він оволодіває мовою задля реалізації природно притаманної йому здатності до мовленнєвої діяльності і користується мовою у готовому вигляді як інструментом для вираження думки. Здатність до мовленнєвої діяльності не пов'язана з іншими когнітивними можливостями суб'єкта. Будучи реалізацією мовної здатності, мовленнєва діяльність обслуговує інші види діяльності, і, насамперед, розумову діяльність, проте не бере безпосередньої участі у процесах усвідомлення суб'єктом самого себе і оточуючого його світу.

Таке розуміння мови відображається кібернетичною (орієнтованою на радіо та телефонні технології) моделлю комунікації американських математиків К. Шеннона і В. Вівера [53], яка пояснює комунікацію як передавання і одержання інформації, закодованої знаками певної семіотичної системи. Цю модель також називають **ковою моделлю комунікації**, оскільки ключовим поняттям моделі є поняття *коду*, у проекції на вербальну комунікацію – *мовного коду*: комунікатори, володіючи знанням мовного коду, який співвідносить звук і думку, а також мовними процесорами кодування / декодування, переробки і зберігання інформації, кодують і розкодовують повідомлення, вживаючи одиниці мови задля обміну інформацією.

Кодова модель комунікації вичерпно пояснюється метафорою КАНАЛУ ЗВ'ЯЗКУ: «Значення – це об'єкти. Одиниці мови – це об'єкти. Одиниці мови мають значення (розміщене всередині них). У комунікації мовець (*speaker*) посилає фіксоване значення реципієнту (*hearer*), використовуючи одиницю мови, яка асоціюється в нього з ним значенням» [33, с. 206].

Кодова модель комунікації спирається на «примітивне тлумачення *інтерсуб'єктивності*» [5, с. 35] (тобто процесу досягнення взаєморозуміння): мета комунікації полягає в донесенні до адресата певної інформації, точніше, думки – повідомлення і оскільки комунікація базується на існуванні спільного коду (*shared code*), думка адресанта має бути зрозумілою адресату, – поділюваною (*shared*) ним.

2.2. Когнітивно-лінгвістична модель мови

У когнітивній лінгвістиці мова, вірніше здатність до оволодіння і спілкування природною мовою, розглядається як продукт спеціалізації загальних психофізіологічних можливостей організму людини, що забезпечують її існування як біологічного виду і соціальної істоти, насамперед, сенсорно-моторних і власне когнітивних, як то здатність до категоризації і концептуалізації світу на основі прототипів [32; 50] у конкретному соціальному і культурному контексті.

Звідси випливають два основні зобов'язання когнітивної лінгвістики, сформульовані Дж. Лакоффом [31]: зобов'язання узагальнення (*Generalizing Commitment*): виявлення рис, характерних для усіх природних мов і когнітивне зобов'язання (*Cognitive Commitment*): узгодження лінгвістичної теорії і методології з емпіричними даними інших когнітивних наук, що вивчають мозок/розум і мову. У першому зобов'язанні немає нічого нового порівняно зі структуралістським підходом: структуралісти теж прагнуть створити універсальну модель мови.

Друге зобов'язання підіймає лінгвістику на новий рівень і надає їй статусу однієї із когнітивних наук, які мають за мету розкрити природу свідомості/розуму.

У когнітивній лінгвістиці поняття мовного знаку і значимості відступають на другий план. Їм на зміну приходять поняття *одиниць мови* (linguistic units), які «виводяться із реальних випадків вживання мови» [39, с. 144] – *подій мовлення / вживання* (speech/usage events), і *мовного значення* (linguistic meaning).

Мовне значення мислиться як:

А. Концептуальна структура: «Мовні значення є концептуалізаціями, адаптованими для експресивних цілей у відповідності з конвенціями мови» [41, с. 2]. Одиниця мови тлумачиться як «спарювання між семантичною структурою і фонологічною структурою, де одне здатне активувати друге. Проста лексична одиниця, така як *skunk*, має символну природу, яка полягає у спарюванні значення і фонологічної форми. Граматика, звичайно, вивчає те, як подібні елементи комбінуються для утворення складних висловів» [38, с. 5]. Таке розуміння дуже нагадує положення Ф. де Соссюра. Проте ця схожість є оманливою, оскільки мовне значення тут фактично не розмежується з когнітивним досвідом людини, якого вона набуває у взаємодії зі світом і який існує у вигляді багатих на деталі концептуальних структур (концептів / ментальних репрезентацій), які називають *енциклопедичним знанням* і підкреслюють його нерозривність із *знанням лінгвістичним*. На переконання когнітивних лінгвістів, функція одиниць мови, вірніше їхніх сенсорно сприйманих фонологічних форм, полягає лише в тому, щоб *активувати* концептуальні структури.

Б. Утілеснена концептуальна структура: «Значення ототожнюється з концептуалізацією, яка ґрунтується на тілесному досвіді людини і включає явища уяви» [41, с. 117].

Ідея *тілесності мовного значення* належить Дж. Лакоффу і М. Джонсону [33; 34; див. також 32; 35; 36] і полягає у тому, що людина осмислює абстрактний досвід взаємодії зі світом в термінах свого сенсорно-моторного досвіду, який залежить від морфології тіла, способу взаємодії з фізичним середовищем, а також від соціальних і культурних практик діяльності людини. Сенсорно-моторний досвід усвідомлення себе як істоти, яка займає вертикальну позицію у просторі, рухається у певному напрямі, віддаляється чи наближається до чогось, торкається чогось, маніпулює чимось і т. п., породжує різноманітні просторово-тілесні концепти типу СПЕРЕДУ, ЗЗАДУ, ЗВЕРХУ, ЗНИЗУ; ФІЗИЧНИЙ КОНТАКТ; ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ; ВМІСТИЛИЩЕ; ШЛЯХ,

які забезпечують орієнтацію людини у просторі і складають основу для смислотворення, слугуючи джерелом для осмислення абстрактного досвіду.

Когнітивні лінгвісти іменують такі концепти *схемними образами / образ-схемами* (image-schemas) і визначають як «примітиви, які структурують повноцінні (rich) образи» [33, с. 253]; «рекурентні динамічні патерни наших перцептивних інтеракцій і моторних програм, які надають зв'язності і структури нашому досвіду» [30, с. 14].

За Дж. Лакоффом і М. Джонсоном процес смислотворення полягає в тому, що концепти, породжувані сенсорно-моторним досвідом, служать джерелом для осмислення абстрактного досвіду, не даного людині у безпосередньому контакті зі світом, за принципом метафоричного перенесення. Концептуальні метафоричні перенесення мають системний характер і об'єктивуються одиницями мови. Наприклад, носії американського варіанту англійської мови осмислюють КОХАННЯ як ПОДОРОЖ, що відбивається у конвенційних висловах: *Look how far we've come / We're at a crossroads / We'll just have to go our separate ways / We can't turn back now / I don't think this relationship is going anywhere* і т. п. [там само, с. 44]. У свою чергу, складно структурований концепт ПОДОРОЖ осмислюється в термінах схемного образу ШЛЯХ [там само, с. 90], який відображає безпосередній тілесний досвід цілеспрямованого руху, що має точку відправлення і точку призначення, проміжні точки, ймовірні перешкоди і т. п.

Дещо по-іншому пояснює втіленість Р. Ленекер, який виокремлює ще більш примітивні структури нашого тілесного досвіду – *базові домени* (ПРОСТІР, ЧАС, КОЛІР, ЗВУК, ТЕМПЕРАТУРА, БІЛЬ, ТИСК, ЗАПАХ, СМАК), тобто до-концептуальні «царини потенціалу досвіду, які уможливають концептуалізацію, завдяки яким можуть з'являтися конкретні концепти» [38, с. 44–45].

Щодо схемних образів, Р. Ленекер вважає, що вони функціонують як компоненти базових доменів, прості концепти, як наприклад, «лінія, кут, кривизна у просторовому домені або яскравість і прототипові кольори у царині зорового сприйняття» [там само, с. 33].

Усі інші домени визначаються Р. Ленекером як *небазові* (переважно, абстрактні, як скажімо СПРАВЕДЛИВІСТЬ, проте необов'язково, тому що до небазових доменів вчений відносить і такі концептуалізації, як, наприклад, відчуття страху) [там само, с. 45]. Щодо власне терміну *домени*, то Р. Ленекер визначає його досить широко, як будь який ментальний, досвід, який «використовується як концептуальна основа мовного значення» [там само, с. 50].

Іншим важливим моментом є акцентуація *ієрархічності структури нашої концептуальної системи*. Ця ідея охоплюється поняттям «вищі та нижчі рівні концептуальної організації» [там само, с. 45]. Відношення між концептами і доменами не є чітко визначеними: концепт нижчого рівня може служити доменом для осмислення концепту вищого рівня і підтримуватися кількома доменами (концептами) різних рівнів аж до найнижчого рівня базових доменів, закорінених безпосередньо в нашому тілесному досвіді, які і лежать в основі ієрархії. Значення вислову у події мовлення інтерпретується на основі комплексної концептуальної структури, яку Р. Ленекер називає *матрицею доменів* [там само, с. 44].

Згідно прийнятим в когнітивній лінгвістиці і поділюваним Р. Ленекером уявленням, багаті на деталі, конкретизовані небазові концептуальні структури нижчого рівня зорганізуються більш абстрактними схемними структурами вищого рівня, на позначення яких вживаються терміни – *семантичний фрейм* та *ідеалізована когнітивна модель* [там само, с. 46]. Скажімо, значення слова *sophomore*, розмірковує Р. Ленекер, інтерпретується «на основі як базових доменів ЧАС і ПРОСТІР, так і концептів нижчого рівня, таких як ОСОБА, ЗНАТИ, РІК, ДВА і концептів вищого рівня, таких як ПІЗНАВАТИ, ВЧИТИ, СТУДЕНТ і ШКОЛА. Втім очевидно, що значення *sophomore* – додатково – і необхідно активує концептуальні структури ще більш високого рівня типу тих, що Філлмор (1982) називає фреймом, а Лакофф (1987) ідеалізованою когнітивною моделлю (або ІКМ)» [там само].

На переконання Р. Ленекера, домен має більшу пояснювальну силу, оскільки «ні фрейм, ні ІКМ не кореспондують з базовими доменами (як скажімо, час чи кольоровий простір). Фрейм є певною мірою співвідносним з небазовим доменом. Якщо слова *ідеалізована і модель* сприймати серйозно, *ідеалізована когнітивна модель* має ще вужче застосування. Її не можна застосувати стосовно поточного дискурсу або фізичних обставин події мовлення» [там само, с. 47].

Р. Ленекер співвідносить домен і з ментальним простором: «будь-що, назване доменом, може також відноситися і до ментального простору і навпаки» [там само, с. 51] За Ж. Фоконьє, який ввів це поняття в науковий обіг, *ментальні простори*, є «структурними складниками більшого цілого, які множаться, коли ми думаємо та говоримо, забезпечуючи максимально деталізований поділ структур нашого дискурсу і знання» [20, с. 11]. На відміну від фреймів та ІКМ, які активуються як вже більш/менш сформовані структури, ментальні простори формуються безпосередньо у ході інтерпретації мовлення за принципом інтеграційної мережі.

Хоча Р. Ленекер визнає, що термін 'домен' акцентує внутрішню єдність, узгодженість між компонентами концептуальної структури у її відношенні до лексичного значення одиниці мови, у той час як 'ментальний простір', навпаки, акцентує переривистість концептуальної структури, розмежованість її на напівавтономні царини у відношенні до поточного дискурсу, він також стверджує, що «немає ніяких обмежень у тому, яким чином домени матриці співвідносяться один з одним. Так, будь яка конфігурація ментальних просторів – включно з власне просторами і зв'язками між їхніми елементами – просто може бути інкорпорованою як частина матриці» [38, с. 51].

Саме в термінах ментального простору Р. Ленекер описує матрицю доменів, яка забезпечує концептуалізацію, тобто інтерпретацію значення одиниці мови у контексті події мовлення, називаючи цю структуру *поточним дискурсивним простором* (current discourse space) і визначаючи її як «ментальний простір, який включає все, що може бути спільним для мовця і слухача у якості бази дискурсу у кожний конкретний момент» [там само, с. 59].

Відтак, для Р. Ленекера втіленість смислотворення не обов'язково пов'язана з метафоричним осмисленням абстрактних сутностей в термінах конкретного тілесного досвіду; вона забезпечується ієрархічною структурою нашої концептуальної системи, що, в кінцевому підсумку, ґрунтується в базових доменах, які і є джерелом тілесного сенсорно-моторного досвіду взаємодії людини зі світом.

В. Соціально і культурно зумовлена концептуальна структура: «ми сприймаємо наш 'світ' так, що наша культура вже присутня в кожному акті тілесного досвіду» [33, с. 57]; «Те, що є реальним для індивіда як члена культури є продуктом як його соціальної реальності, так і способу формування досвіду його взаємодії з фізичним світом» [там само, с. 146]. На переконання Дж. Лакоффа і М. Джонсона, підтримуване іншими когнітивними лінгвістами, тілесний досвід природно вписаний в соціальний і культурний досвід людини. Ця особливість сприйняття світу відбивається в англійських конвенційних метафорах. Скажімо, ціннісні орієнтири ВЕРХ (UP) Є ДОБРЕ / НИЗ (DOWN) Є ПОГАНО мають тілесне/фізіологічне підґрунтя, адже рух вверх/вертикальна позиція є природною для здорової людини у стані активності, дії: *He is in top shape / He is at the peak of health* (HEALTH AND LIFE ARE UP). У той же час, рух вниз/горизонтальна позиція, навпаки, є притаманними хворій, немічній, пасивній людини або ж людині, яка спить/покинула цей світ: *He came down with the flu / He dropped dead* (SICKNESS AND DEATH ARE DOWN). Водночас, ці орієнтири навантажені соціально-культурною інформацією. В

американському культурному соціумі вони асоціюються, відповідно, з позитивною і негативною оцінкою, оскільки тут цінується влада (перебування наверху соціальної ієрархії, контроль над ситуацією, багатство) і сила. Ці асоціації відбиваються в англійських конвенційних метафорах: *He is in a superior position / He is under my control* (HAVING CONTROL OR FORCE IS UP/ BEING SUBJECT TO CONTROL OR FORCE IS DOWN); *My income rose last year / His income fell last year* (MORE IS UP / LESS IS DOWN); *She'll rise to the top / She fell in status* (HIGH STATUS IS UP/LOW STATUS IS DOWN) [там само].

Г. Пристрасно сконструйована концептуальна структура: «Значення – це завжди значення для людини. Те, що є для мене значущим, завжди зв'язано з тим, що є для мене важливим. А те, що для мене важливо, залежить не тільки від мого раціонального знання, але і від мого минулого досвіду, цінностей, почуттів і інтуїтивних осяянь» [там само, с. 227]. Когнітивні лінгвісти переконані, що світ відображується природною мовою не об'єктивно, а крізь призму потреб, інтересів, цілей та досвіду суб'єкта: «Мовні значення відбивають нашу здатність по-різному конструювати одну і ту саму ситуацію» [41, с. 117]. Те, які лексичні одиниці ми обираємо для побудови найпростіших буденних висловлень (*My dad vs. daddy vs. father wastes vs. spends time* [17, с. 40]) відображає різні концептуалізації відносин між нами та тими, про кого ми говоримо, різні оцінки ситуацій, які ми описуємо. Різні концептуалізації відображаються і у виборі граматичної конструкції. Зокрема, вибір пасиву *Bill was hit by John* імплікує емпатію мовця до Біла, на відміну від активу *John hit Bill* [там само, с. 61]. Ця пристрасність відображення світу реалізується в *когнітивних операціях конструювання мовного значення* (construal operations) [40; 57].

Підсумуємо модель мови, створену когнітивними лінгвістами:

1. Мова мислиться як система символів (спарювань між фонологічною формою та значенням), які, хоч і базуються на конвенційному зв'язку на синхронному зрізі мови, проте надають доступ до ментального досвіду людини, заґрунтованого в її сенсорно-моторному (тілесному) досвіді, який природно вписаний в соціальний і культурний досвід.

2. Надаючи доступ до ментального досвіду людини, мова як одна із спеціалізованих когнітивних можливостей людини бере безпосередню участь у процесах усвідомлення суб'єктом самого себе і оточуючого його світу. Більше того, мова здійснює пристрасну інтерпретацію оточуючого світу, відображаючи його крізь призму цілей і цінностей суб'єкта мовлення.

Хоча наразі не існує загально прийнятої **когнітивної моделі комунікації**, окреслити її основні характеристики можна, звернувшись до опису *події мовлення* Р. Ленекера, де вона постає як «біполярна дія, що виконується мовцем і слухачем і починається зі спрямування і фокусування уваги на одному і тому самому висловленні» [39, с. 144]. Біполярність дії передбачає, що «і мовець, і слухач мають справу і з концептуалізацією, і з вокалізацією, двома базовими 'полюсами' висловлення» [там само].

Концептуалізація тлумачиться як інтерпретація комунікаторами значення одиниць мови в межах поточного дискурсивного простору, конституйованого «когнітивними доменами, які здатні до активації у якості концептуальної бази (conceptual base) для значень елементів мови» [там само]. Поточний дискурсивний простір є доволі складним ментальним конструктом, який включає усвідомлення комунікаторами:

1) ґрунту (ground), що охоплює подію мовлення (speech event), мовця, слухача, їхню інтеракцію і безпосередні обставини (насамперед, час і місце мовлення) і є центром «безпосереднього контексту мовлення (immediate context of speech), який в широкому смислі інтерпретується як такий, що включає фізичні, ментальні, соціальні і культурні обставини» [там само, с. 145];

2) «корпусу знань (body of knowledge), які розглядаються як спільні (shared) і відносно доступні для активації» (reasonably accessible) [там само];

3) поточного дискурсу: «низки попередніх подій вживання, як і наступних подій, які можна передбачити» [там само].

Р. Ленекер пояснює вірогідність активації того чи іншого значення лексичної одиниці (*специфікації*) у конкретному контексті в термінах *центральності* кожного із перелічених компонентів знання, тобто преференційного доступу до нього: «Градація знань за принципом центральності є одним з аспектів конвенційного значення лексичної одиниці. Для кожного лексичного значення, певні специфікації є настільки центральними, що вони активуються практично кожного разу, коли вживається ця одиниця, у той час як інші активуються менш часто, а ще інші є настільки периферійними, що доступ до них відкривається лише у спеціальних контекстах» [38, с. 39].

Відтак, у когнітивній моделі комунікації *інтерсуб'єктивність* зводиться до конструювання мовцем і слухачем спільної ментальної бази, у якій центральність того чи іншого значення одиниці мови у конкретному контексті збігалася б для мовця і слухача. Збіг

центральності уможлиблюється частково конвенційною природою мовного значення і частково спільним ментальним і тілесним досвідом комунікаторів як представників одного біологічного виду, одного соціуму, і ширше – однієї культури.

2.3. Невирішені проблеми

Для того щоб простежити, як працюють структуралістська і когнітивна моделі мови, звернімося до аналізу прикладів живої комунікації, змодельованої в американських телесеріалах. Особливий інтерес для нас становлять комунікативні невдачі (див. дисертацію О. Дубцової [4]), оскільки створюючи проблему незбіжності інтерпретації, вони дозволяють спрогнозувати її причини за допомогою наявних інструментів існуючих моделей і у такий спосіб виявити їхню ефективність.

Не дивлячись на те, що когнітивна модель комунікації є безперечним кроком вперед порівняно із кодовою моделлю, обидві моделі працюють лише у тих випадках, коли причини комунікативної невдачі зводяться до ступеню конвенційності (в термінах Р. Ленекера – центральності) асоціативного зв'язку між фонологічною формою і поняттям/семантичною структурою для кожного з комунікаторів. Наприклад:

Wilson: *Well Tim, it sounds to me like you're dealing with hubris.*

Tim: *Hubris? What's that in English?*

Wilson: *It is English. It means "excessive pride." (Home Improvement)*

З точки зору кодової моделі ця комунікативна невдача пояснюється тим, що один з комунікаторів не засвоїв значення слова *hubris* як частини конвенційного мовного коду і, як наслідок, сприйняття акустичного образу цього слова не активує в його мозку відповідного поняття.

З точки зору когнітивної моделі ця комунікативна невдача має місце, оскільки у свідомості одного із комунікаторів не сформувалася концептуальна структура, схоплена словом *hubris*, і, як наслідок, це слово (його фонологічна форма) не активує відповідні фрейми/домени як частину ієрархічно організованої концептуальної структури, яка сягає тілесного досвіду і відбиває соціально-культурний досвід.

Розглянемо приклад, де комунікатори активують різні значення одного і того самого вислову:

Jack: *This is great! Oh, my God, thank you! I can't wait to tell Will!*

Bob: *Oh, yeah, about that. Uh, we want him out.*

Jack: *Oh, he is. Everybody knows.*

Bob: *No. I mean "out" as in out. (Will and Grace)*

У системі понять кодової моделі ми маємо справу з асиметричним зв'язком звукового образу і поняття: один і той самий звуковий образ, активований словосполученням *to want somebody out*, викликає асоціацію з кількома поняттями: хотіти, щоб хтось 1) покинув приміщення, 2) вийшов із справи, 3) публічно визнав приналежність до представників нетрадиційної сексуальної орієнтації. Очевидно, що у комунікатора, якого спіткала комунікативна невдача, сформовані усі асоціативні зв'язки, адже він, в кінці кінців, розуміє, що має на увазі його співбесідник, який, на відміну від нього самого, асоціює звуковий образ цього словосполучення з другим поняттям. Очевидно, що ця комунікативна невдача не може бути пояснена в рамках кодової моделі, оскільки ця модель не має інструментів, за допомогою яких можна розтлумачити, чому в одній і тій самій ситуації спілкування у одного з комунікаторів активується один асоціативний зв'язок, а у іншого другий, адже всі інструменти тут зводяться до володіння/не володіння мовним кодом, а в аналізованому випадку мовним кодом володіють обидва комунікатори.

З перспективи когнітивної моделі ця комунікативна невдача описується як неможливість сконструювати спільний для обох комунікаторів поточний дискурсивний простір. Один з них інтерпретує вислів *we want him out* на основі матриці, що включає такі небазові домени/фрейми як: НЕТРАДИЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ, СУСПІЛЬСТВО, МОРАЛЬ, ПУБЛІЧНІСТЬ тощо, а інший – БІЗНЕС, ВИГОДА, КОНТРАКТ. Не допомагає тут і контекст: оскільки комунікатори обговорюють бізнесову пропозицію, більш релевантною тут є друга специфікація вислову, хоча актуалізується третя.

Центральність специфікації, підтримуваної доменом/фреймом НЕТРАДИЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ, тут пояснюється специфікою досвіду комунікатора як члена соціально-культурної групи, до якої він належить. Комунікатор, який допускається комунікативної помилки, як і його партнер по бізнесу, якого хочуть позбутися майбутні інвестори, є активним представником ЛГБТ, а для представників цієї соціальної групи рішення про публічне декларування або навпаки приховування своєї сексуальної орієнтації є найважливішим рішенням в житті. Відтак, у свідомості цього комунікатора відповідний вислів активує ту специфікацію, яка є для нього найбільш важливою, значущою. Щоправда, ця комунікативна

невдача скоріше ілюструє життєздатність наведеної вище тези Дж. Лакоффа про залежність активованого значення від життєвих пріоритетів людини, аніж поняття центральності Р. Ленекера, оскільки останній прив'язує центральність до мовної конвенції, а не до мотивації мовця.

Недивно, що когнітивна модель комунікації працює, коли необхідно пояснити комунікативну невдачу, яка стосується пропозиційного змісту висловлення. Адже когнітивні структури організації енциклопедичного знання – і фрейм, і небазовий домен, і ідеалізована когнітивна модель, і ментальний простір – є пропозиційними структурами, тобто в кінцевому підсумку, зводяться до набору пропозицій (ХТОСЬ є ТАКИЙ/діє ТАК/діє на КОГОСЬ і т. п.), які організують енциклопедичне знання, необхідне для інтерпретації референтної ситуації, простіше – теми висловлення (того, про ЩО говорять).

Водночас, ні кодова, ні когнітивна моделі не надають інструментів, які б пояснювали комунікативні невдачі, що є наслідком невірної інтерпретації *інтенцій* комунікаторів (того, З ЯКИМ НАМІРОМ говорять). Іntenції не зводяться до пропозицій, проте саме вони визначають, яким чином слід проінтерпретувати висловлення, зміст яких є пропозиційним. Наприклад:

Joey: *Monica, relax, go get a beer.*

Monica: *I don't want a beer.*

Joey: *Who said it was for you?* (Friends)

Моніка інтерпретує вислів *go get a beer* як пораду випити пива і розслабитися після складного дня, проведеного в безуспішних пошуках роботи, яка б вивела її зі скрутного фінансового становища. Натомість її друг, який мав би поспівчувати і повтішати подругу, виражає прохання принести йому пива, демонструючи неочікуваний у такій ситуації і несумісний з етичними нормами егоїзм. Обидва комунікатори асоціюють зміст висловлення з одним і тим самим пропозиційним змістом (у них не виникає труднощів з інтерпретацією жодного із складників висловлення), проте з різними інтенціями мовця – ПОРАДОЮ і ПРОХАННЯМ.

Не володіючи інструментом аналізу непропозиційних ментальних структур, ні кодова, ні когнітивна моделі комунікації не в змозі пояснити події мовлення, де висловлення практично одного і того самого пропозиційного змісту (скажімо, мовець повідомляє слухачу і водночас адресату, що він/вона добре виглядає) в залежності від мотивації мовця передають різні інтенції. Зокрема, висловлення *you look good*, адресоване братом молодшій сестрі і вмотивоване його

бажанням підтримати сестру у виборі гарної сукні для першої в її житті великої вечірки, втілює інтенцію щирого схвалення. Необхідність вирішити проблему помешкання (комунікатор прагне умовити подругу дозволити їй оселитися у себе) визначає інтенцію висловлення *you're so beautiful*, адресованого цій подрузі, як ЛЕСТОЦІ. Етикетний характер схвальних висловлень *You look great – You look good too*, вмотивованих бажанням заповнити паузу ніяковості, що виникла при зустрічі чоловіка та дружини, які перебувають на порозі важкого розлучення, проте намагаються зберегти гарні стосунки, бо в них має народитися спільна дитина, дозволяє визначити їхній комунікативний намір як КОМПЛІМЕНТ (див. повний аналіз цих прикладів в дисертації Д. Гулієвої [3]).

Інтенції мовця частково враховуються **інференційною моделлю комунікації** Г. П. Грайса [23, 24], що виносить розуміння *інтерсуб'єктивності* «за межі мови, в сторону правил поведінки, які не володіють алгоритмічною природою мовного коду» [5, с. 38]. З перспективи цієї моделі, комунікація втілює прагнення мовця не передати інформацію, а донести до адресата свій комунікативний намір (інтенцію) з тим, щоб викликати відповідну реакцію у адресата.

Мовне значення тут розуміється як продукт *інференції*. І хоча в моделі Г. П. Грайса інференція тлумачиться у формально-логічному смислі – як раціональний умовивід, закорінений на дедукції, введення поняття інференції у лінгвістичний обмін розширює пояснювальні можливості моделі комунікації: мовне значення із статичної фіксованої семантичної структури, асоційованої з мовною формою завдяки мовному коду, перетворюється у *динамічну сутність, продукт ментальної діяльності людини*. У цьому інференційна модель частково співзвучна когнітивній моделі, оскільки когнітивні лінгвісти теж широко використовують поняття інференції, не зводячи процес розуміння до автоматичних асоціацій між фонологічною формою і семантичною/концептуальною структурою.

Іншою перевагою інференційної моделі є врахування тієї обставини, що повідомлення може *втілюватися невербальною дією*, без використання 'мовного коду'. Когнітивні лінгвісти теж (хоча і суто теоретично) визнають значущість невербальної дії (див. наприклад твердження Р. Ленекера про те, що подія вживання «включає усі фонетичні аспекти висловлення, а також усі типи сигналів, такі як жести та мова тіла (теоретично навіть феромони)» [38, с. 457]), проте, на жаль, ніяким чином не включають невербаліку у процедуру когнітивного аналізу мовлення.

Видається, що значущість невербаліки повною мірою не враховується жодною з обговорюваних моделей. У живій комунікації вербальну дію неможливо розглядати як відокремлену від невербальної. Тут має місце єдина вербально-невербальна комунікативна дія: фонологічну форму неможливо відділити від тону голосу, інтонації, з якою ця форма вокалізується, а без врахування міміки, жесту, постави, позиції комунікаторів у просторі неможливо зрозуміти інтенції мовця. Недарма Д. МакНіл говорить про взаємодію мовлення і жесту (розуміючи жест широко, включаючи міміку) як *єдину систему смислотворення* [44]; див. аналіз жестово-вербального висловлення у дисертації О. Максименко [6; див. також 7]).

У деяких ситуаціях комунікації невербаліка є єдиним ключем до розуміння змісту висловлення, оскільки знання про ситуативний контекст комунікації не дають достатніх підстав для встановлення мотивації і, відповідно, інтенції мовця. Наприклад, лише невербаліка (високий, а згодом ще вищий тон голосу, покусування губ, що сигналізує знервованість; круглі здивовані очі, сумно опущені куточки губ, презирливо наморщений ніс; оборонна поза 'руки в боки') дозволяє нам зрозуміти справжній іронічно-саркастичний смисл конвенційного схвального висловлення *that is so great*, сказаного дівчиною її давній подрузі, яка щойно повідомила її про майбутнє весілля з її бувшим хлопцем (див. повний аналіз прикладу [3]). Оскільки мовець сама пішла від свого бувшого, практично втекла з-під вінця, теоретично її висловлення могло б бути цілком щирим. І лише невербаліка, на контрасті з буквальним смислом мовного вислову, а також і зі знанням про обставини, що передували події мовлення, дозволяє встановити справжню інтенцію мовця.

Безумовна перевага інференційної моделі полягає ще і в тому, що вона вводить у фокус уваги дослідників комунікації ІНШОГО, адже інтенція, у кінцевому підсумку, спрямована на те, щоб викликати бажану з точки зору мовця зворотну реакцію/дію адресата [52; 55; 56].

Прихильникам більш досконалої **інтераційної моделі комунікації** (див., наприклад, [52]) залишається лише зробити ще один крок: експлікувати таку її властивість як *діалогічність* (в дусі М. М. Бахтіна, для якого «слово є двостороннім актом» [2, с. 102]) і трактувати *інтерсуб'єктивність* як «феноменологічне переживання спільності [47, с. 23] інтересів, дій і т.п.» [5, с. 39].

Іншим вагомим внеском інтераційної моделі в розуміння комунікативних процесів є фокусування уваги дослідників на *ситуативній прив'язаності комунікації*: не лише невербальні дії ІНШОГО, а і в принципі усе, що опиняється у сфері сприйняття комунікаторів у події

мовлення, може бути підставою для виведення інференцій щодо значення висловів з урахуванням культурних конвенцій і набутого соціального досвіду [61].

Це положення набуває ще більшої значущості при усвідомленні того факту, що те, з чим ми переважно маємо справу у ситуації комунікації, «це не просто об'єкти самі по собі і не об'єкти в ізолюваному контексті, скоріше це рівні контексту, включені одне в одного» [26, с. 128]. Більш того, у сучасних соціумах індивід взаємодіє не з природним, а з соціально-культурно сконструйованим контекстом, який нав'язує індивіду певні очікування щодо інтерпретації мовленнєвих подій.

Погоджуючись із висловленими положеннями, все ж зазначимо, що інтеракційна модель, як, на жаль, і інші згадані вище моделі, не пояснює, які ментальні структури і процеси задіяні у досягненні феноменологічної інтерсуб'єктивності. Навіть на підставі аналізу нечисленних прикладів, поданих вище, стає зрозумілим, що інтенції, як і інференції мовців на пряму пов'язані з їхніми афективними станами / емоціями / почуттями-ставлення, які виникають у процесі комунікативної взаємодії і, узгоджуючись з їхніми інтересами / потребами / бажаннями, які належать до сфери волевиявлення, усвідомлено/не усвідомлено формують мотиви їхніх комунікативних (і ширше – соціальних) дій. Разом з тим, жодна з існуючих моделей комунікації не надає інструментів для виявлення і систематизації цих параметрів.

2.4. Альтернатива

У пошуках варіантів вирішення зазначених вище проблем згадується відповідь Р. Ленекера на вжиту по відношенню до нього С. Левінсоном метафору «впертого страуса», який «не хоче визнавати існування прагматики» [43, с. 19]. Наполягаючи на штучності поділу лінгвістики на семантику і прагматику, Р. Ленекер звертає увагу на те, що «повне контекстуальне розуміння мовного вислову виходить за рамки того, що можна встановити на основі конвенційних одиниць мови. Скажімо, ми дивимося на кішку і я промовляю Пташці нічого не загрожує. Цим твердженням я можу імплікувати, що кішка лінива або невправна (залежно від контексту, енциклопедичного знання про кішок і загальної презумпції релевантності), проте я не уважатиму це частиною мовного значення відповідного слова» [38, с. 40].

У цих роздумах імпліцитно міститься надзвичайно важлива думка про те, що неможливо провести межу не лише між семантикою і прагматикою, а і між мовленнєвою / комунікативною

дією/діяльністю людини і її фізичною / соціальною дією/діяльністю у конкретному фізичному і соціально-культурно сконструйованому контексті. Оскільки семантична структура (мовне значення) є невід'ємною від концептуальної структури, вона є і невід'ємною частиною смислотворення у більш широкому смислі – розуміння каузальних зв'язків між об'єктами оточуючого світу і передбачення наслідків рухів/дій цих об'єктів стосовно інших об'єктів і, головне, нас самих, а також наших власних дій стосовно цих об'єктів. Мовне значення не зводиться до концептуальної структури, яка лише *відображає*, нехай навіть і пристрасно, фізичний і соціально сконструйований світ. Мовне значення має *перцептивно-акціональну природу*, воно є *способом здійснення нашої взаємодії зі світом*.

Іншими словами, ми вступаємо в комунікацію не задля того, щоб передати інформацію або донести до ІНШОГО нашу інтенцію. Ми вступаємо в комунікацію задля того, щоб *реалізувати наші інтенції*, досягти певної комунікативно-соціальної цілі, отримати бажаний відгук від ІНШОГО у складно структурованому соціальному світі. Комунікативні інтенції більшою мірою нерозривні із соціальними цілями. Особливо очевидним це стає у дискурсах спонукального типу (політичному, рекламному), де комунікативна інтенція полягає у спонуканні індивіда до здійснення певної соціальної дії (голосування за певного кандидата, придбання певного товару). Словами М.М. Бахтіна, тут має місце «респонсивне розуміння уповільненої дії: рано чи пізно почуте і активно зрозуміле відгукнеться у подальших висловах або поведінці слухача» [1, с. 246-247].

Відтак цілком природно, що інференції, яких ми доходимо у процесах інтерпретації мовних форм, не обмежуються категоризацією / концептуалізацією (З ЧИМ Я МАЄ СПРАВУ?), вони (і це значно важливіше!) спрямовані і на регуляцію нашої поведінки – ЯКИМИ МАЮТЬ БУТИ МОЇ ДІЇ/ДІЇ ІНШОГО СТОСОВНО ТОГО, З ЧИМ Я МАЮ СПРАВУ? [45, с. 254].

Зокрема, вислів 'Пташці нічого не загрожує', перенесений із абстрактного простору раціональної думки в конкретний контекст комунікації, спрямовується або до самого себе, або до співбесідника і містить певну *інструкцію* щодо необхідності / відсутності необхідності здійснення певної дії: 'не потрібно (мені чи тобі) здійснювати ніяких дій щодо забезпечення безпеки кішки'.

Представники сучасної когнітивної науки (особливо автори дієвої [19; 48; 58; 60] і ситуативної [13; 14; 15; 42] моделей когніції) не приймають ідею *концепту* як компоненту набутої у досвіді бази даних, яка є відносно відстороненою від цілей конкретних індивідів у

конкретних ситуаціях, фіксованою абстракцією. У альтернативній інтерпретації, пропонованій, зокрема, Л. Барсалу, концепти постають як «орієнтовані на агенса посібники, що містять інструкції» (agent-dependent instruction manuals) [12, с. 243]: у кожній конкретній ситуації концепти постачають активному індивіду спеціалізованій пакет інференцій, які спрямовують його дії у процесі взаємодії із конкретними сутностями (як виявами тієї чи іншої категорії), включеними у ситуацію. У різних ситуаціях один і той самий концепт постачає різні пакети інференцій, кожен з яких скроєний (tailored) під поточну ситуацію і поточні цілі індивідів.

Іншими словами, концептуальні структури (концепти), будучи поміщеними у конкретний ситуативний контекст, наповнюються *акціональним змістом, орієнтованістю на дію*. Ця характеристика поєднує їх з *емоціями*, адже положення про те, що емоція виконує когнітивні функції організації руху і дії людини (як і взагалі будь-якого живого організму) у взаємодії зі світом, є аксіоматичним положенням сучасної когнітивної науки [16; 28; 54]. Автори дієвої і ситуаційної моделей когніції акцентують увагу на *інтерсуб'єктивній природі емоцій*: емоції є не просто мимовільними психічними станами організму або суб'єктивними переживаннями, які визначають поведінку організму, емоції є «сигналами, які призначені для того, щоб вплинути на поведінку інших організмів, стратегічними кроками в контексті поточної транзакції між організмами» [25, с. 438].

Представниками сучасної когнітивної науки отримані дані про те, що мовні форми активують у нашій свідомості ті ж самі нейронні процеси, що і позначувані ними емоції і дії [37; 49; 59]. Цей феномен є одним із аспектів ширшого феномена *дзеркальних нейронів*: резонансні нейронні системи активуються, коли суб'єкт: 1) інтенціонально виконує певну (переважно елементарну) фізичну дію; спостерігає, як це робить інший суб'єкт; уявляє цю дію [29; 51]; 2) відчуває певні емоції й спостерігає за іншим суб'єктом, який відчуває подібні емоції [11]. Здатність до такого віддзеркалення вважається генетично заданою і неконтрольованою (hard-wired) (за [22]).

Це означає, що втіленість нашого відображеного одиницями мови досвіду слід розуміти не просто як метафоричне переосмислення абстрактного в термінах конкретного і не лише як ієрархічно упорядковану укоріненість енциклопедичних знань в базових доменах, а як *активоване мовними формами безпосереднє переживання первинного тілесного досвіду тут і зараз, в момент комунікації*. Це змінює наші уявлення про природу мови і вимагає переоцінки ролі афекту і раціонального мислення у ментально-мовленнєвих процесах.

Окрім того, отримані дані дають ключ до пояснення *феноменологічної природи інтерсуб'єктивності*: будучи психофізіологічною реальністю, феномен дзеркальних нейронів дає нам можливість у буквальному сенсі відчувати/співпереживати те, що відчувають/переживають ІНШІ: паралельно з вербальним діалогом у комунікативній взаємодії ми включені в такі природні форми обміну як зчитування віддзеркалених мімікою і мовою тіла відчуттів та емоцій і переданих ними думок.

У цьому зв'язку не можна не згадати епізод з екранізації «Саги про Форсайтів» 2002 року, в якому Джеймс Форсайт радиться із сином Сомсом стосовно приданого доньки Вініфред, яка збирається заміж. Батько висловлює різні пропозиції (їх всього вісім: починаючи з 10 тисяч фунтів і закінчуючи мовчазним рішенням взагалі не давати ніякого приданого, до якого мав би доступ її обранець). Пропозиції змінюються у відповідності з мімічною реакцією Сомса, який не промовляє жодного слова, реагуючи на вісім реплік батька вісьмома невербальними (мімічними) комунікативними діями. Ці невербальні комунікативні дії є достатніми для того, щоб батько зміг зрозуміти логіку Сомса, прийняти і поділити його думку. Дев'ятою реплікою батька є вербалізована інференція про те, що Сомс ставить під сумнів чесність і відкритість намірів жениха, і Сомс реагує на неї мімічною реакцією, що виражає згоду. Цей епізод є підтвердженням життєздатності висловлюваного авторами дієвої моделі когніції [19; 48; 58; 60] положення про те, що у живій комунікації смислотворення не обов'язково передбачає раціональне мислення і оперування репрезентаціями, втіленими конвенційними мовними знаками, оскільки у знайомому і відтак передбачуваному соціально і культурно сконструйованому контексті суб'єкт безпосередньо усвідомлює інтенційні і афективні стани ІНШИХ, сприймаючи їх міміку і жести, мову тіла, які слугують суб'єкту *природними знаками*, наповненими життєво важливими комунікативними смислами.

У відповідності з уявленнями представників сучасної когнітивної науки, зокрема, авторів міждисциплінарних досліджень, об'єднаних феноменологічним розумінням інтерсуб'єктивності як «здатності людини поділяти психічний досвід (наприклад, почуття, відчуття, думки, лінгвістичні значення)» [63, с. 1] «не лише і не першочергово на когнітивному рівні, а також (і більш значущо) на рівні афекту, перцептивних та конативних (орієнтованих на дію) процесів» [там само, с. 3] (ідея спирається на феноменологію Е. Гусерля і М. Мерло-Понті й розвивається у численних сучасних когнітивних теоріях, як природничих, так і філософських (див., наприклад, [64])), комунікацію не слід розуміти як ментально-мовленнєву взаємодію

комунікаторів на рівні усвідомлюваних когнітивних процесів, які передбачають раціональне оперування концептуальними пропозиційними структурами нашого досвіду і виведення раціональних інференцій. Скоріше комунікативна взаємодія відбувається паралельно на кількох рівнях психіки – перцептивно-акціональному, когнітивному, афективному, волевиявному – і має як усвідомлюваний / контрольований, так неусвідомлюваний / неконтрольований, автоматизований характер (причому, неусвідомлювані семантичні процеси мисляться як розумні та цілеспрямовані (intelligent and goal-oriented) [26, с. 28-29]).

Таке розуміння комунікації охоплюється поняттям **інтерсуб'єктного акту комунікації** [46, с. 65] – взаємодії суб'єктів на перцептивно-акціональному, афективному, когнітивному та волевиявному рівнях, яка визначає комунікативні смисли їхніх комунікативних (вербально-невербальних) дій. Термін 'інтерсуб'єктний' акцентує діалогічну природу акту, активність обох комунікаторів, а 'інтерсуб'єктивний' – феноменологічну природу їх комунікативної взаємодії.

Інтерсуб'єктний акт є, водночас, конкретною подією комунікативної взаємодії і одиницею її аналізу, моделлю, що дозволяє врахувати усі можливі параметри, які впливають на процес смислотворення (див. застосування моделі для аналізу комунікації [3, 6; 7]). Модель інтерсуб'єктного акту комунікації є *ситуаційною моделлю*, тобто суб'єктивною ментальною структурою, яка конструюється і видозмінюється у ході комунікативної взаємодії, і в якій релевантність тих чи інших параметрів соціально-комунікативної ситуації визначається самими учасниками [18].

Процес смислотворення в інтерсуб'єктному акті комунікації слід тлумачити в термінах спільної – інтерсуб'єктивної – ментальної бази – **поточної семантичної конфігурації** ментальних структур, яка породжується безпосередньо у процесі взаємодії між комунікаторами, що спільно фокусують увагу на комунікативній (вербально-невербальній) дії одного з них, поміщеній у відкритий для сприйняття фізичний і соціально-культурно сконструйований контекст інтерсуб'єктного акту. Поточна семантична конфігурація зорганізується на основі *ментально-нейронної мережі* (термін 'transversal mental-neural network' належить Х. Гарді [26, с. 17]), яка охоплює «усю систему знань індивіда, сенсорику, афект, і патерни поведінки – і як кластери пам'яті і як живий динамічний досвід» [там само, с. 18] і включає як пропозиційні структури, так і образи: як образи-спогади, так і образи-фантазії; як візуальні образи, так і акціональні (патерни поведінки); а також відбитки фраз, жестів, кольорів, звуків, фрагментів

мелодій, смаків, запахів, дотикових і внутрішніх відчуттів (як біль у серці або передчуття чогось радісного чи гнітючого), мимолітні бажання, зміни настрою.

Смислотворення відбувається не як раціональний аналіз якостей конкретного референта, зіставлення їх з прототипом і виведення інференцій, а як більшою мірою неусвідомлюване *пропускання через себе / переживання* попередніх *реальних* ситуацій взаємодії з референтом, які залишили сліди у пам'яті, а, можливо, і як переживання схожих *уявних* ситуацій. Скажімо, інференція 'Ця кішка не така як інші і не завдасть шкоди пташці' виникає не як продукт активації прототипного образу кішки у його зіставленні з конкретною кішкою і раціонального виведення якостей цієї конкретної кішки як відхилення від прототипу. Скоріше, ця інференція є продуктом не обов'язково усвідомлюваних процесів, що виникають в результаті активації фрагментів реальних або уявних ситуацій взаємодії комунікатора з різними кішками. Ці фрагменти можуть включати як раціональну вербалізовану думку, так і тілесні відчуття, як скажімо, відчуття приємності прогладжування або болі від отриманої подряпини, супроводжуючі запахи і звуки, візуальні образи, уривки фонових мелодій, тощо.

У світлі уявлень, які надають нам дані сучасної когнітивної науки, **інференції** комунікаторів слід розуміти як процеси / продукти не тільки свідомого раціонального мислення, а й імпліцитного неусвідомлюваного знання (*implicit knowledge*), не завжди усвідомлюваних афективних станів й інтуїтивних осяянь (див. про це [46, с. 67]). У цьому зв'язку згадується поділ метафоричних інференцій Дж. Лакоффом і М. Джонсоном на структурні інференції (*structural inferences*) і інференції задіяння (*enactment inferences*). Структурні інференції є статичними, буквальними, вони мають місце в домені цілі. Інференції задіяння є динамічними, закоріненими в тілесному досвіді; вони виникають в домені джерела і проєктуються на домен цілі. Структурні інференції і інференції задіяння інтегруються між собою та з контекстуальною інформацією, в результаті чого утворюється нова структура досвіду [33, с. 260-261]. Дж. Лакофф і М. Джонсон описують значення терміну 'задіяння' таким чином: «ми вживатимемо термін *задіяння* на позначення динамічних функцій мозку, які є спільними для сприйняття і дії, і для уяви. Задіяння як реальне, так і уявне є динамічним, тобто відбувається в реальному часі» [там само, с. 257]. Висновки Дж. Лакоффа і М. Джонсона напряму перегукуються з положеннями авторів проєкту дієвої когніції, а описувані ними резонансні нейронні процеси складають емпіричне підґрунтя ідеї інтерсуб'єктивності смислотворення в комунікації.

Увесь хаос ментальних структур, які утворюють поточну семантичну конфігурацію, самоорганізується на основі **домінантного мотиву комунікатора**, який визначає і інтенцію комунікативної дії, і інференції, здійснювані в ході інтерпретації цієї дії. У когнітивній науці подібні ментальні процеси самоорганізації пояснюють на основі математичної теорії динамічних систем (dynamical systems theory) (див., наприклад, теорію семантичних констеляцій Х. Гарді [26]). Проте, оскільки для лінгвіста це непідйомна задача, простіше звернутися до вчення про домінанту О. О. Ухтомського [9]. Цей видатний психофізіолог тлумачить *домінанту* як панівний осередок збудження нервових імпульсів у свідомості людини на фоні одночасного пригнічення активності інших ділянок нервової системи. «Домінанта <...> полягає у виділенні важливого, суттєвого для певного моменту з гальмуванням усього, що для цього моменту індиферентно, проте могло б перешкодити панівній реакції моменту» [там само, с. 439]. У якості прикладу домінанти наводиться психофізіологічна реакція закоханої Наташі Ростової з роману Олексія Толстого «Війна і мир» на появу Андрія Болконського або навіть на згадку його імені, коли для героїні існує лише коханий і решта світу втрачає значущість. Домінанта передбачає системний і цілеспрямований характер поведінки організму, його хоч і рефлекторну, проте активну, не реактивну природу – «в домінанті ми маємо нерозривну спайку дії і пізнання: це дві сторони однієї і тієї самої активності» [там само]. Окрім того, домінанта «містить елемент проектування і передбачення тієї реальності, з якою організм має контактну зустрітись» [там само].

Більш того, О. О. Ухтомський фокусує увагу на тому, що найважливішою домінантою, яка організує свідомість людини, є, 'домінанта на обличчя іншого': людська діяльність, культура, історія набувають змісту лише за умови виникнення домінанти на обличчя іншого: «всяке явище у світі має свій смисл <...> в загальній справі людства і думці кожного з нас, – тому і моє приватне і особисте має своє місце в нашому спільному загальнолюдському житті» [10, с. 279].

Відтак, зробимо припущення, що таємниця смислотворення лежить не у конвенційній природі мовної форми (до якої так чи інакше повертаються автори усіх моделей комунікації), а в *інтерсуб'єктивній природі свідомості людини* як соціальної істоти, яка генетично пристосована до спів-розуміння, спів-відчуття, спів-переживання, спів-діяльності, і ступінь успішності комунікації (а, можливо, і успішності людини як особистості) залежить від того, наскільки

розвинутою стає ця вроджена здатність людини, будучи поміщеною у соціально і культурно сконструйований контекст її повсякденної взаємодії з іншими людьми.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наразі зрозумілим є наступне:

1. Комунікація є інтерсуб'єктивною взаємодією, яка відбувається у соціально-культурно сконструйованому контексті інтерсуб'єктного акту в момент фокусування уваги одного суб'єкта на комунікативній (вербально-невербальній) дії іншого суб'єкта. Ця комунікативна дія активує паралельні ментальні структури/процеси, які перетікають одне в одного і поєднують усвідомлюване з неусвідомлюваним:

а) перцепцію (фокусування уваги, сприйняття вербально-невербальної дії (насамперед, ступеня узгодженості між словом і мімікою / мовою тіла), а також сприйняття поточного фізичного і соціально-культурного контексту комунікації, у який включена комунікативна дія);

б) афект (емотивне віддзеркалення емоційних станів співбесідника у власних емоційних станах, інтуїтивне зчитування інтенцій, формування інтуїтивних інференцій, налаштування на респонсивну дію);

в) когніцію (раціональне мислення на базі пропозиційних структур, описуване когнітивною лінгвістикою);

г) волевиявлення (прийняття свідомих рішень, планування свідомої респонсивної дії).

Усі описані ментальні структури є акціональними, тобто орієнтованими на респонсивну дію (комунікативну і ширше – соціальну).

Активовані структури/процеси утворюють поточну семантичну конфігурацію ментальних сутностей (пропозицій, образів-спогадів звуків, кольорів, відчуттів дотику, смаку, запаху, внутрішніх відчуттів і передчуттів, образів-фантазій, мимолітних бажань, змін настрою), що зорганізуються домінантним мотивом комунікатора. Домінантний мотив комунікатора визначає як інтенцію комунікативної дії, так і інференції, здійснювані в ході інтерпретації комунікативної дії.

Інтерсуб'єктивність в комунікації забезпечується здатністю людини поділяти психічний досвід, втілюваний вербально-невербальними комунікативними діями, поміщеними у соціально і культурно сконструйований контекст, де і слово, і тілесний рух/дія є рівноправними тригерами процесів смислотворення.

2. Перспективи розвитку когнітивної лінгвістики пов'язані із зверненням до аналізу реальної (або хоча б змодельованої) комунікації в соціально і культурно сконструйованих контекстах, де можна спостерігати комунікативні дії в єдності їх вербального і невербального модусів. Методики когнітивного аналізу комунікації мають враховувати доробок сучасної когнітивної науки і відображати існуючі уявлення про організацію психіки людини і принципи її функціонування в комунікативних процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. 444 с.
2. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка. Основные проблемы социологического метода в науке и языке. Ленинград : Прибой, 1929. 188 с.
3. Гулієва Д. О. Реалізація комунікативних стратегій позитивної / негативної оцінки в англо-американській неофіційній комунікації : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2018. 271 с.
4. Дубцова О. В. Лінгвокогнітивна природа комунікативних невдач (на матеріалі американського кінодискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2014. 214 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
6. Максименко О. В. Актуалізація жестово-вербальних висловлень в американському розважальному телеінтерв'ю : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2018. 291 с.
7. Максименко О. В., Мартинюк А. П. Когнітивна класифікація жестово-вербальних висловлень (на матеріалі американського розважального телеінтерв'ю). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Іноземна філологія. Methodика викладання іноземних мов»*. Харків, 2016. Вип. 84. С. 6–16.
8. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию : пер. с фр. Москва : Прогресс, 1977. 696 с.
9. Ухтомский А. А. Заслуженный собеседник: этика, религия, наука. Рыбинск : Рыбинское подворье, 1997. 598 с.
10. Ухтомский А. А. Интуиция совести: Письма. Записные книжки. Заметки на полях. Санкт Петербург : Петербургский писатель, 1996. 528 с.
11. Adolphs R. Cognitive neuroscience of human social behaviour. *Nature Reviews. Neuroscience*. 2003. № 4. С. 165–178.

12. Barsalou L. W. Situating concepts // *The Cambridge handbook of situated cognition* / ed. by P. Robbins, M. Aydede. New York : Cambridge University Press, 2009. P. 236–263.
13. Barwise J., Perry J. Situations and attitudes. Cambridge, MA : MIT Press, 1983. 352 p.
14. Brown J., Collins A., Duguid P. Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*. 1989. № 18(1). P. 32–42.
15. Clancey W. J. Situated cognition: On human knowledge and computer representations (Learning in doing: Social, cognitive and computational perspectives). Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 428 p.
16. Colombetti G. Enactive affectivity, extended. *Topoi*. 2017. № 36(3). P. 445–455.
17. Croft W., Cruse D. Cognitive linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.
18. van Dijk T.A. Discourse and context: A sociocognitive approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 267 p.
19. Di Paolo E.A, Thompson E. The enactive approach // *The Routledge handbook of embodied cognition* / ed. by L. Shapiro. New York : Routledge Press, 2014. P. 68–78.
20. Fauconnier G. Mappings in thought and language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 205 p.
21. Friends. URL : <https://www.tvguide.com/tvshows/friends/100168/> (дата звернення: 15.04.2020).
22. Gallagher S. Neurons, neonates and narrative // *Moving ourselves, moving others* / ed. by A. Foolen, U. Ludtke, T. Racine, J. Zlatev. Amsterdam : Benjamins, 2012. P. 167–196.
23. Grice H. P. Further notes on logic and conversation // *Syntax and Semantics. Vol. 9: Pragmatics*. New York : Academic Press, 1978. P. 113–127.
24. Grice H.P. Logic and conversation // *Syntax and semantics. Vol. 3: Speech acts*. New York : Academic Press, 1975. P. 25–69.
25. Griffiths P., Scarantino A. Emotions in the wild: The situated perspective on emotion // *The Cambridge Handbook of Situated Cognition* / ed. by P. Robbins, M. Aydede. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. P. 437–453.
26. Hardy C. Networks of meaning: A bridge between mind and matter. Westport, CT; London : Praeger, 1998. 217 p.
27. Home improvement. URL : <https://www.tvguide.com/tvshows/home-improvement/100210/> (дата звернення: 15.10.2020).
28. Hufendiek R. Explaining embodied emotions – with and without representations. *Philosophical*

Explorations. 2018. № 21(2). P. 319–331.

29. Jeannerod M. The cognitive neuroscience of action. Oxford: Oxford University Press, 1997. 252 p.
30. Johnson M. The body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason) Chicago : The University of Chicago Press, 1987. 233 p.
31. Lakoff G. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*. 1990. №1. P. 39–74
32. Lakoff G. Women, fire and other dangerous things: What categories reveal about mind. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 614 p.
33. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago : University of Chicago Press, 2003 [1980]. 276 p.
34. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought. New York : Basic Books, 1999. 602 p.
35. Lakoff G., Nuñez R. Where mathematics comes from: How the embodied mind brings mathematics into being. New York : Basic Books, 2001. 512 p.
36. Lakoff G., Turner M. More than cool reason: A field guide to poetic metaphor. Chicago : University of Chicago Press, 1989. 230 p.
37. Landis T. Emotional words: What's so different from just words? *Cortex*. 2006. № 42. P. 823–830
38. Langacker R. Cognitive grammar: A basic introduction. Oxford, New York: Oxford University Press, 2008. 562 p.
39. Langacker R. Discourse in cognitive grammar. *Cognitive Linguistics*. 2001. № 2. P. 143–188.
40. Langacker R. W. Foundations of cognitive grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.
41. Langacker R. Ten lectures on the basics of cognitive grammar. Leiden; Boston : Brill, 2017. 367 p.
42. Lave J., Wenger E. Situated learning: legitimate peripheral participation Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 138 p.
43. Levinson S. From outer to inner space: Linguistic categories and non-linguistic thinking // Language and conceptualization. Language, culture and cognition 1 / ed. by J. Nuyts, E. Pederson. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 13–45
44. McNeill D. Gesture and thought. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2005. 328 p.
45. Martynyuk A. The art of metaphoric political insult within the cognitive framework // Language – literature – the arts: A cognitive-semiotic interface. Frankfurt am Main ; Bern : Peter Lang Edition,

2016. P. 245–261.

46. Martynyuk A. "Now that the magic is gone" or toward cognitive analysis of verbal/co-verbal communication. *Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электронный сб. науч. ст.* 2017. № 15. С. 51–72.

47. Ninio A, Snow C.E. Pragmatic development. Boulder, CO : Westview Press, 1996. 222 p.

48. Noë A. Sensations and situations: a sensorimotor integrationist approach. *Journal of Consciousness Studies*. 2016. № 23(5–6). P. 66–79.

49. Pulvermuller F., Fadiga L. Active perception: sensorimotor circuits as a cortical basis for language. *Nature Reviews Neuroscience*. 2010. № 11. P. 351–360.

50. Rosch E. Natural categories. *Cognitive Psychology*. 1973. № 7. P. 47-532.

51. Ruby P., Decety J. Effect of subjective perspective taking during simulation of action: a PET investigation of agency. *Nature Neuroscience*. 2001. № 4, 5 P. 546–550.

52. Schiffrin D. Approaches to discourse. Oxford ; Cambridge : Blackwell, 1994. 470 p.

53. Shannon C.E., Weaver W. A mathematician theory of communication. Urbana, Il. : University of Illinois Press, 1949. 117 p.

54. Shargel D., Prinz J. An enactivist theory of emotional content // *The ontology of emotions* / ed. by H. Naar, F. Teroni. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. P. 110–129.

55. Sperber D., Wilson D. Relevance: Communication and cognition. Oxford, Cambridge, MA : Blackwell, 1995. 326 p.

56. Strawson P. F. Intention and convention in speech acts // *Pragmatics: A Reader*. Oxford ; New York : Oxford University Press, 1991. P. 290–301.

57. Talmy L. The relation of grammar to cognition // *Topics in cognitive linguistics* / ed. by B. Rudzka-Ostyn. Amsterdam : Benjamins, 1988. P. 165–205.

58. Varela F., Thompson E., Rosch E. The embodied mind: Cognitive science and human experience. Cambridge, MA : MIT Press, 1991. 308 p.

59. Vigliocco, G., Meteyard L., Andrews M., Kousta S. Towards a theory of semantic representations. *Language and Cognition*. 2009. № 1, 2. P. 219–247.

60. Ward D., Roberts T., Clark A. Knowing what we can do: actions, intentions, and the construction of phenomenal experience. *Synthese*. 2011. № 181 (3). P. 375–394

61. Watzlawick P., Beavin J., Jackson D. The pragmatics of human communication. New York : Norton, 1967. 284 p.

62. Will and Grace. URL : <https://www.tvguide.com/tvshows/will-grace/1102393/> (дата звернення: 15.04.2020).
63. Zlatev J. Intersubjectivity: What makes us human? // The shared mind: perspectives on intersubjectivity / ed. by J. Zlatev, T. Racine, C. Sinha, E. Itkonen. Amsterdam : John Benjamins, 2008. P. 1–17.
64. Zlatev J., T. Racine T., Sinha C., Itkonen E. (eds.) The shared mind: perspectives on intersubjectivity. Amsterdam : John Benjamins, 2008. 391 p.

REFERENCES

- Bakhtin, M.M. (1979). *Estetika slovesnogo tvorchestva* [Esthetics of verbal creation]. Moskva: Iskusstvo. (in Russian)
- Voloshinov, V.N. (1929). *Marksizm i filosofiya. Osnovnyye problemy sotsiologicheskogo metoda v nauke i yazyke* [Marxism and philosophy. Basic problems of the sociological method in science and language]. Leningrad : Priboj. (in Russian)
- Gulieva, D.O. (2018). *Realizatsiya komunikatyvnykh strategij pozytyvnoi / negatyvnoi otsinky v anglo-amerykanskij v neofitsijnij komunikatsiji*. Diss. kand filol. nauk [Realesation of communicative strategies of positive/negative assessment in non-official communication. Kand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. (in Ukrainian)
- Dubtsova, O.V. (2014). *Lingvokognityvna pryroda komunikatyvnykh nevdach (na materialy amerykanskogo kinodyskursu)*. Diss. kand filol. nauk [Lingua-cognitive nature of communicative failures. Kand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. (in Ukrainian)
- Makarov, M.L. (2003). *Osnovy teorii diskursa* [Basics of discourse theory]. Moskva : ITDGK «Gnozis».
- Maksimenko, O.V. (2018). *Aktualizatsiya zhestovo-verbal'nykh vysloven' v amerykanskomu rozvazhal'nomu teleinterv'yu*. Diss. kand filol. Nauk [Instantiation of gesture-verbal utterances in American entertaining television interview. Kand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. (in Ukrainian)
- Maksimenko, O.V., Martynyuk, A.P. (2016). *Kognityvna klasyfikatsiya zhestovo-verbal'nykh vysloven' (na materialy amerykanskogo rozvazhal'nogo teleinterv'yu)* [Cognitive classification of gesture-verbal utterances (based on American entertaining television interview)]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im.V.N. Karazina* [V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger], 84, 6–16. (in Ukrainian)

Sossyur, F. de. (1977). *Trudy po yazykoznaniiu* [Works in linguistics] Moskva : Progress. (in Russian)

Ukhtomskij, A.A. (1997). *Zaslyzhennyj sobesednikh: etika, religiya, nauka* [Honored interlocutor: ethics, religion, science]. Rybinsk: Rybinskoye podvor'ye. (in Russian)

Ukhtomskij, A.A. (1997). *Intuitsiya sovesti. Pis'ma. Zapisnyye knizhki. Zametki na polyakh.* [Intuition of conscience. Letters. Note books. Notes on the margins]. Sankt Peterburg : Peterburgskij pisatel'. (in Russian)

Adolphs, R. (2003). Cognitive neuroscience of human social behavior. *Nature Review Neuroscience*, 4, 165–178.

Barsalou, L.W. (2009). Situating concepts. In: by P. Robbins and M. Aydede (eds.). *The Cambridge handbook of situated cognition*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 236–263.

Barwise, J., and Perry, J. (1983) *Situations and attitudes*. Cambridge, MA: MIT Press.

Brown J., Collins A., Duguid P. Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*. 1989. № 18(1).

Collins, A., and Duguid, P. (1989). Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*, 18(1), 32–42.

Clancey, W. J. (1997). *Situated cognition: On human knowledge and computer representations (Learning in doing: Social, cognitive and computational perspectives)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Colombetti, G. (2017). Enactive affectivity, extended. *Topoi*, 36(3), 445–455.

Croft, W., and Cruse, D. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and context: A sociocognitive approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Di Paolo, E.A, and Thompson, E. (2014). The enactive approach. In: L. Shapiro (ed.). *The Routledge handbook of embodied cognition*. New York: Routledge Press, 68–78.

Fauconnier, G. (1997). *Mappings in thought and language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Friends. Available at: <https://www.tvguide.com/tvshows/friends/100168/>

Gallagher, S. (2012). Neurons, neonates and narrative. In: A. Foolen, U. Ludtke, T. Racine, J. Zlatev (eds.). *Moving ourselves, moving others*. Amsterdam: Benjamins, 167–196.

Grice, H. P. (1978). Further notes on logic and conversation In: *Syntax and semantics. Vol. 9: Pragmatics*. New York: Academic Press, 113–127.

Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. In: *Syntax and semantics. Vol. 3: Speech acts*. New York : Academic Press, 25–69.

Griffiths, P., and Scarantino, A. (2009). Emotions in the wild: The situated perspective on emotion. In: P. Robbins, and M. Aydede (eds.). *The Cambridge handbook of situated cognition*. Cambridge : Cambridge University Press, 437–453.

Hardy, C. (1998). *Networks of meaning: A bridge between mind and matter*. Westport, CT; London : Praeger.

Home improvement. Available at: <https://www.tvguide.com/tvshows/home-improvement/100210/>

Hufendiek, R. (2018). Explaining embodied emotions – with and without representations. *Philosophical Explorations*, 21(2), 319–331.

Jeannerod, M. (1997). *The cognitive neuroscience of action*. Oxford: Oxford University Press.

Johnson, M. (1987). *The Body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason)* Chicago: The University of Chicago Press.

Lakoff, G. (1990). The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*, 1, 39–74.

Lakoff, G. (1987). *Women, fire and other dangerous things: What categories reveal about mind*. Chicago : University of Chicago Press.

Lakoff, G., and Johnson, M. (2003/1980). *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press.

Lakoff, G., and Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York : Basic Books.

Lakoff, G., and Nuñez, R. (2001). *Where mathematics comes from: How the embodied mind brings mathematics into being*. New York : Basic Books.

Lakoff, G., and Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. Chicago : University of Chicago Press.

Landis, T. (2006). Emotional words: What’s so different from just words? *Cortex*, 42, 823–830.

Langacker, R. (2008). *Cognitive grammar a basic introduction*. Oxford, New York : Oxford University Press.

- Langacker, R. (2001). Discourse in cognitive grammar. *Cognitive Linguistics*, 2, 143–188.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R. (2017). *Ten lectures on the basics of cognitive grammar*. Leiden and Boston : Brill.
- Lave, J., and Wenger, E. *Situated learning: legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S. (1997). From outer to inner space: Linguistic categories and non-linguistic thinking. In: J. Nuyts, E. Pederson (eds.). *Language and conceptualization. Language, culture and cognition 1*. Cambridge: Cambridge University Press, 13–45.
- McNeill, D. (2005). *Gesture and thought*. Chicago, IL : University of Chicago Press.
- Martynyuk, A. (2016). The art of metaphoric political insult within the cognitive framework // *Language – literature – the arts: A cognitive-semiotic interface*. Frankfurt am Main and Bern: Peter Lang Edition, 245–261.
- Martynyuk, A. (2017). "Now that the magic is gone" or toward cognitive analysis of verbal/co-verbal communication. *Cognition, communication, discourse*, 15, 51–72.
- Ninio A, and Snow, C.E. (1996). *Pragmatic development*. Boulder, CO : Westview Press.
- Noë, A. (2016). Sensations and situations: a sensorimotor integrationist approach. *Journal of Consciousness Studies*, 23(5–6), 66–79.
- Pulvermuller, F., and Fadiga, L. (2010). Active perception: sensorimotor circuits as a cortical basis for language. *Nature Reviews. Neuroscience*, 11, 351–360.
- Rosch, E. (1973). Natural categories. *Cognitive Psychology*, 7, 47–532.
- Ruby, P., and Decety, J. (2001). Effect of subjective perspective taking during simulation of action: a PET investigation of agency. *Nature Neuroscience*, 4, 5, 546–550.
- Schiffrin, D. (1994). *Approaches to discourse*. Oxford; Cambridge: Blackwell.
- Shannon, C.E., and Weaver, W. (1949). *A mathematician theory of communication*. Urbana, Il.: University of Illinois Press.
- Shargel, D., and Prinz, J. (2018). An enactivist theory of emotional content. In: H. Naar and F. Teroni (eds.). *The ontology of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 110–129.
- Sperber, D., and Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford, Cambridge, MA: Blackwell.

Strawson, P. F. (1991). Intention and convention in speech acts. In: *Pragmatics: A reader*. Oxford and New York: Oxford University Press, 290–301.

Talmy, L. (1988). The relation of grammar to cognition. In: B. Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in cognitive linguistics*. Amsterdam: Benjamins, 165–205.

Varela F., Thompson, E., and Rosch, E. (1991). *The embodied mind: Cognitive science and human experience*. Cambridge, MA: MIT Press.

Vigliocco, G., Meteyard, L., Andrews, M., and Kousta, S. (2009). Towards a theory of semantic representations. *Language and Cognition*, 1, 2, 219–247.

Ward, D., Roberts T., and Clark, A. (2011). Knowing what we can do: actions, intentions, and the construction of phenomenal experience. *Synthese*, 181 (3), 375–394.

Watzlawick, P., Beavin, J., and Jackson, D. (1967). *The pragmatics of human communication*. New York: Norton.

Will and Grace. Available at : <https://www.tvguide.com/tvshows/will-grace/1102393/>

Zlatev J. (2008). Intersubjectivity: What makes us human? In: J. Zlatev, T. Racine, C. Sinha, and E. Itkonen (eds.). *The shared mind: perspectives on intersubjectivity*. Amsterdam: John Benjamins, 1–17.

Zlatev, J., Racine, T., Sinha, C., and Itkonen, E. (eds.). (2008). *The shared mind: perspectives on intersubjectivity*. Amsterdam: John Benjamins.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мартынюк Алла Петровна – доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUIJgcAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

Martynyuk Alla Petrivna – Doctor of Philology, Professor, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUIJgcAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk